

Új feltárási eredmények a katonaváros északnyugati régiójából I.

(Budapest, III. ker., Vörösvári út 111–117., volt. REMIZ, Hrsz.: 16911-16912)

Arómai kori katonaváros (*canabae legionis*) északnyugati kiterjedésének határát az eddigi kutatások alapján a Körte utca – Váradi utca (PÓCZY 1984, 20) és a Bogdáni út – Hévízi út vonalánál húzták meg. (NAGY 1942, 364; MADARASSY 2000, 46; MADARASSY 2003, 101; ZSIDI 2004, 183) Ettől a feltételezett határtól északra, a kutatott telek környezetében, a Bécsi út – Hunor utca mentén és a mai Vörösvári út nyomvonala alatt végzett korábbi feltárások temető, (TOPÁL 1993; TOPÁL 2003) árokrendszer, (MADARASSY 1995) forrás (TÓTH-KÁRPÁTI 2004) és vízvezeték (NAGY 1942, 363; WELLNER 1973, 179–181) részleteit hozták felszínre. A területtől távolabb, a Raktár utca – Körte utca – Hunor utca – Berend utca környékén folytatott leletmentések és ásatások révén, a katonaváros 2-4. századi településmaradványait és késő római temetőt ismerhettünk meg, a hozzá tartozó temetőkápolnával (*cella trichora*). (NAGY 1931)

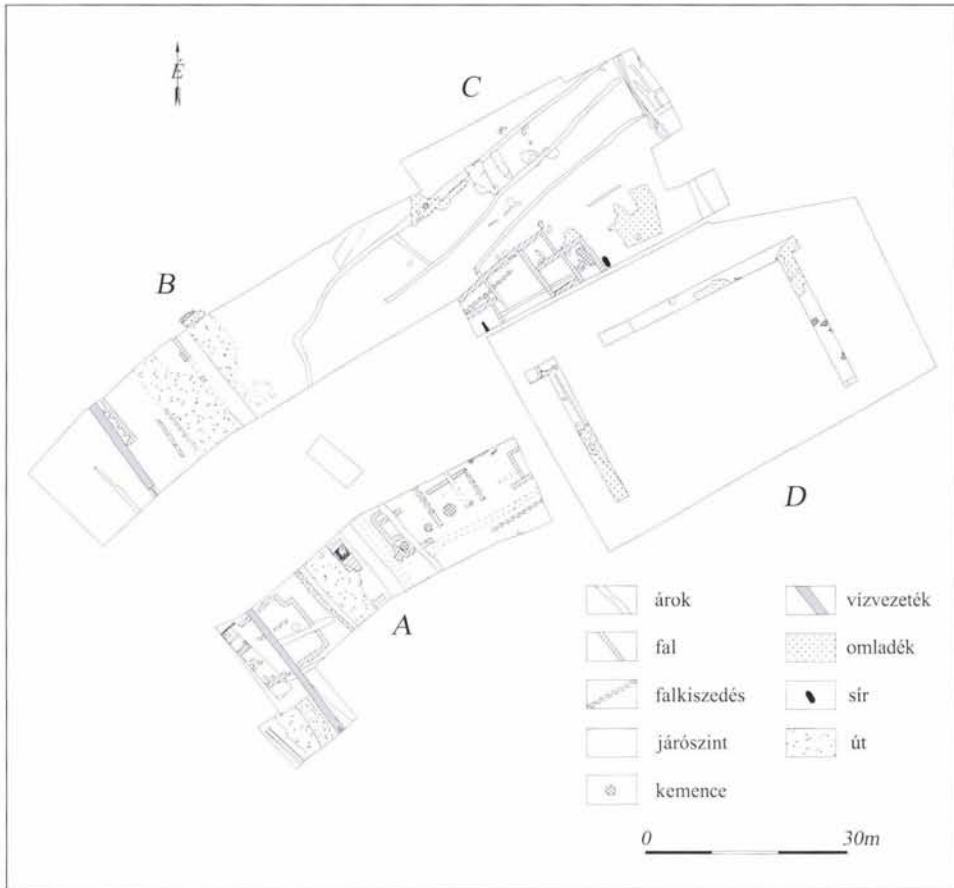
A Vörösvári út 111–117-es, több mint 10000 négyzetméteres összevont telkeken, a 2006-os feltárást megelőzően villamos remíz működött, amelynek északkeleti részében szerelőaknás műhelyépület állt. A Guininvest Kft. megbízásából építkezést megelőző feltárásokat kezdtünk a telek beépítésre kerülő 6500 négyzetméterén.

New excavation results from the northwestern region of the Military Town I

(Budapest III, 111-117 Vörösvári Road, former tram-depot, Lrn: 16911-16912)

Data from former investigations have shown that the northwestern border of the Roman Military Town (*canabae legionis*) ran along the line of Körte Street–Váradi Streets (PÓCZY 1984, 20) and Bogdáni and Hévízi Roads. (NAGY 1942, 364; MADARASSY 2000, 46; MADARASSY 2003, 101; ZSIDI 2004, 183) North of this suggested border, previous excavations brought to light details of a cemetery (TOPÁL 1993; TOPÁL 2003), a ditch system (MADARASSY 1995), a spring (TÓTH-KÁRPÁTI 2004) and an aqueduct (NAGY 1942, 363; WELLNER 1973, 179–181) along Bécsi Road and Hunor Street and under modern Vörösvári Road, near the lot investigated and discussed here. Farther away from this area, excavations revealed remains from the AD 2nd-4th century Military Town and a late Roman cemetery with a funeral chapel (*cella trichora*) in the area of Raktár, Körte, Hunor and Berend Streets. (NAGY 1931)

Prior to the 2006 excavations, a tram-depot operated on the combined lot at 111–117 Vörösvári Road, which occupies a surface of more than 10,000 m². A workshop with a repair pit stood in the north-eastern part of the lot. Commissioned by the Guininvest Kft, investment-led excavations started on the 6500 m² of the lot intended for construction. The western

1. kép: A feltárásról készített geodéziai felmérés összesítő alaprajza (Busi György – Kirchhof Anita – Kovács Tibor – Seres Viktor)

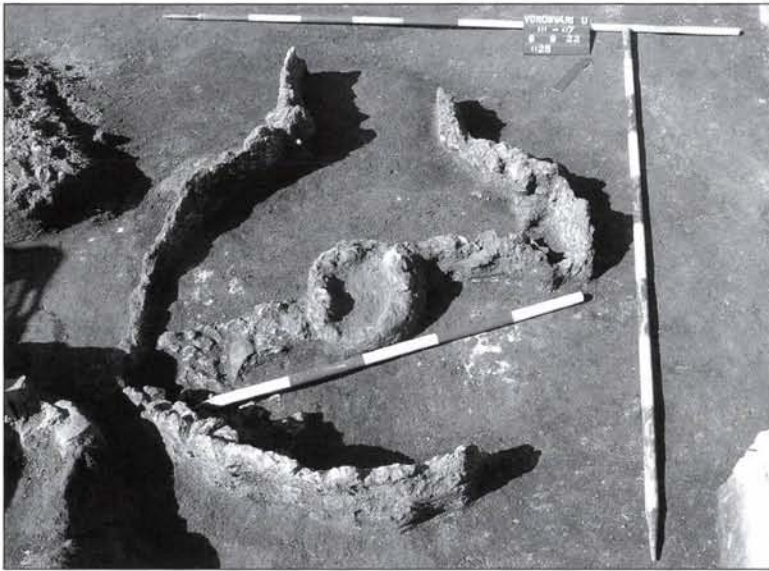
Fig. 1: Complex plan of the geodetic survey of the excavation (György Busi – Anita Kirchhof – Tibor Kovács – Viktor Seres)

A 2006 május 31-től december 22-ig tartó időszakban a telek nyugati felét (A, B) és északkeleti (C) területét tártuk fel. A délkeleti területen (D), a beruházó kérésére, a következő évi feltárást megelőzően, geofizikai felmérést végeztettünk a Geomega Kft.-vel, amelynek eredményeit kutatóárkokkal hitelesítettük. (1. kép)

A római kort megelőzően, a közeli úgynevezett Árpád forrásnak köszönhetően, a terület mocsaras, lápos jelleget öltött, amelynek nyomait az amorf mészköves

part (A, B) and the northeastern part (C) of the lot were uncovered from May 31 to December 22, 2006. At the request of the developer, we commissioned Geomega Kft to conduct a geophysical survey of the southeastern territory (D) prior to the excavations scheduled for the following year, the results of which were confirmed with test trenches. (Fig. 1)

Owing to the nearby Árpád spring, the area was waterlogged previous to the Roman period. Traces of the swamp have

2. kép: Kemence az „A” területről
Fig. 2: Kiln in territory “A”

lerakódások és növények rozsdás maradványai őrizték meg. A Bécsi út 193. (a régi Árpád malom, majd Selyemgyár – Textilfestő gyár) alatt és környékén működő forrásnak köszönhetően, a területen magas a talajvízszint, amely a telek keleti felének feltárását (C és D területek) nagymértékben hátráltatta. (A geopedológiai vizsgálatokat, a kő és malakológiai elemzéseket Horváth Zoltán és Krolopp Endre végezte.)

A római kor folyamán a környékbeli források vizét feltehetően szabályozták és elvezették, ezáltal a terület szárazra került és alkalmassá vált a megtelepedésre, ipartelep létesítésére. A terület legkorábbi használatával a Kr. u. 2. század második felétől-végéig – a 3. század elejétől számolhatunk. Ebben az időszakban létesítették a telek „A” és „C” területén feltárt kemencéket (4 darab), amelyek közül hármat edény- és mécseségetésre használtak. Az „A” területen feltárt kemencék között két különböző típus különíthető el. Az első típus tüzelőterét a közepén elhelyezett,

been preserved in the form of amorphous calcareous deposits and the rusty-looking remains of plants. Owing to the springs surfacing under and around 193 Bécsi Road (the former Árpád mill, then Silk factory – dyeing house), the ground water level is high in the area, which largely hindered recovery of the eastern part of the lot (territories C and D). (Zoltán Horváth and Endre Krolopp carried out the geopedological analyses as well as the analyses of stone and malacological materials.)

The waters of the nearby springs were probably regulated and drained during the Roman period. Thus, the territory became dry and suitable for settlement and the establishment of an industrial district. The earliest use of the territory was most likely from the second half or the end of the AD 2nd century or the beginning of the AD 3rd century. The kilns (4 structures) unearthed on territories “A” and “C” of the lot were established in this period. Three of them were used for firing ceramics vessels and lamps. Two different types of

kör átmetszetű alátámasztásból induló egy-egy nyúlvánnyal két részre osztották. (2. kép) Az ovális kemence tüzelőnyílása észak felé irányult. A másik, szintén ovális formájú kemence külső körívét kővel rakták ki, belül kiégetetlen *tegulákkal* rakták körbe, ezek találkozásánál pedig, gyakran *imbrexek* segítségével kis füstelvezető csöveket alakítottak ki. (3. kép) A *tegulák* és a kemence fala közti rés is a forró levegő és füst elvezetésére szolgált. Az utóbbi kemencénél a rostély alátámasztására hosszúságú agyagtömbök szolgáltak. (4. kép) Egyik kemencénél sem maradt meg a rostély, a kemencék pusztulása során megsemmisültek. A két, *tegulával* épített kemencében és a kelet felé tájolt tüzelőnyílásuk előterében nagy mennyiségben került elő házikerámia és firmaméceses vegyesen. A kemencék feltehetően a kiégetés során vagy azt követően dőltek össze, amit a kemencéket borító oldalfal és boltozat részét képező agyag- és paticsdarabok is igazolni látszottak. A kemencékből előkerült

kilns can be distinguished among those unearthed on territory "A". Two tongues jutting out from the round support in the center divided the firing space of the first kind into two parts. (Fig. 2) The firing hole of the oval kiln opened to the north. The exterior circumference of the other kiln type, also oval, was backed with stone, while unbaked tegulae surrounded the interior. Small smoke pipes were formed where the tegulae met, often with the help of imbrices. (Fig. 3) The gap between the tegulae and the wall of the kiln also deflected heat and smoke. The grate in these kilns was supported by clay blocks. (Fig. 4) The grate was not preserved in any of the kilns as they were destroyed at the same time as the kilns. A large number of household wares and firma lamps were recovered from the two kilns constructed from tegulae and in the area in front of their east facing firing hole. The kilns probably collapsed during or after firing, something also evidenced by clay and

3. kép: Kemence az „A” területről
Fig. 3: Kiln in territory "A"

4. kép: Kemence az „A”
területről
Fig. 4: Kiln in territory “A”

házikerámia nem korlátozódott egy-két típusra, hanem a nagyobb tálaiktól kezdve a korsóig szinte minden kerámiatípus képviseltette magát. A kemencék bontása közben a kiégetés során deformálódott kerámiatöredékek is előkerültek. (5. kép) Az „A” területen feltárt kemencék északi előterében, ezek horizontjához tartozó sóderecs járószintet, egy kelet–nyugati irányú út maradványait tártuk fel. A „C” területen feltárt kemencék északi előterében pedig egymáshoz közel két kutat tártunk fel, amelyeket feltehetően a kemencékkel egyidőben használtak.

Az „A” terület nyugati végében és a „C” terület középső részén szórványosan fennmaradt, vékony, sárga, agyagos-paticos foltok tapasztott agyagpadlóra vagy agyagtégla-planírozásra utaltak. Az agyagfelületek a kemencékkel, azok üzemeltetésével hozhatók kapcsolatba, vagy azt követő időszakhoz köthetők.

Nagyméretű, fehér kövekből, kötőanyag nélkül rakták, annak a lineáris vonalú, körülbelül 7 római láb széles építménynek az alapozását, amely nyílegyenesen, leága-

daub fragmentok a kupola és a függőleges falakból. A háztartási kerámia a kemencékből nem volt korlátozott típusra: szinte minden kerámia típus megvolt a nagy tálaktól kezdve a korsóig. A kemencék bontásakor a kiégetés során deformálódott kerámia töredékek is előkerültek. (5. kép) Az „A” területen feltárt kemencék északi előterében, ezek horizontjához tartozó sóderecs járószintet, egy kelet–nyugati irányú út maradványait tártuk fel. A „C” területen feltárt kemencék északi előterében pedig egymáshoz közel két kutat tártunk fel, amelyeket feltehetően a kemencékkel egyidőben használtak.

A szórványosan fennmaradt, vékony, sárga, agyagos-paticos foltok tapasztott agyagpadlóra vagy agyagtégla-planírozásra utaltak. Az agyagfelületek a kemencékkel, azok üzemeltetésével hozhatók kapcsolatba, vagy azt követő időszakhoz köthetők.

Az alapozást, amely nyílegyenesen, leága-

5. kép: Deformálódott kancsó töredéke a 4. kemencéből („A” terület)

Fig. 5: Fragment of a deformed jug from kiln no. 4 (territory “A”)

6. kép: Feltételezett vízvezeték alapozásának alja („A” terület)

Fig. 6: Bottom of the foundation of the possible aqueduct (territory “A”)

7. kép: A feltételezett vízvezeték felmenő fala a későbbi hozzáépítéssel

Fig. 7: Vertical wall of the possible aqueduct with the later attachment

zás nélkül, enyhén északnyugat–délkeleti irányban szelte át a telek teljes nyugati területét. (A, B terület) Ezt az építményt később visszabontották. Az „A” területen csak helyenként maradt meg az alapozásának alja (6. kép), ezzel szemben a „B” terület északi részében a felmenő rész néhány kőora is fennmaradt. Irányát és szélességét, valamint nagyköves jellegét tekintve feltételezhető, hogy vízvezeték alépítményéhez tartozott. A jelenlegi kutatások alapján valószínűleg a kemencékkel egyidőben vagy azt megelőzően is működött, keltezése a leletanyag feldolgozását követően pontosítható. A feltételezett vízvezeték kísérő északnyugat–délkeleti út nyomait a feltárások nem igazolták, esetleg a nyomvonalról nyugatra valószínűsíthető.

A *canabae* északi irányba történő terjeszkedésével (Kr. u. 3. század eleje) hozható kapcsolatba a sárga kövekből rakott lakóépületek létesítése a korábbi ipartelephez tartozó, kelet–nyugati irányú út felett („A” terület). A Kr. u. 3. század elején a sárga köves épületek létesítésével egy időben épült ki a telek nyugati felében, az első északnyugat–délkeleti irányú, sárga sóderes út is, a korábbi nagyköves vízvezeték felől nyugatra. A „B” területen a sárga kövekből kialakított, habarccsal kötött falszakaszt hozzáépítették a nagyméretű, fehér kövekből rakott vízvezeték felépítményéhez, esetleg javítás céljából vagy magát a vízvezeték falát használták fel új épület létesítésére. (7. kép)

Az „A-B” területen megfigyelt északnyugat–délkeleti irányú út alatt és környékén, teljes hosszban, mindenhol terrazzoszemcsés- és mészrétegekből álló planírozásokat figyeltünk meg (például a Vörösvári út 103–105. telken is ugyanennek az útnak a meghosszabbítása alatt

crossed over the entire western part of the lot in a slightly northwest–southeast direction without forking (territories A and B). This structure was later pulled down. The bottom of the foundation survived only in a few places in territory “A” (Fig. 6), while a few rows of stones have also been preserved from the vertical walls in the northern part of territory “B”. Given its orientation and width as well as the large stones from which it was built, it must have been part of the substructure of an aqueduct. Based on the present investigations, it was also coeval with the kilns or even preceded them; its dating will become more exact after the processing of the find material. The existence of the supposed northwest–southeast road running along the aqueduct could not be demonstrated during the excavations. It probably followed a path running to the west of this territory.

The establishment of residential buildings made from yellow stones found above the east–west running road of the former industrial district can be linked to the northern expansion of the *canabae* (beginning of the AD 3rd century in territory “A”). The first northwest–southeast running yellow gravelly road west of the former aqueduct built from large stones was built in parallel with the construction of the buildings built from yellow stones in the western part of the lot. A stretch of wall made from yellow stones bound with mortar was joined to the superstructure of the aqueduct made from large white stones on territory “B”. It was either built with the intention of repairing the aqueduct or the wall of the aqueduct was used in the establishment of a new building. (Fig. 7)

A leveling layer composed of terrazzo rubble and limey layers could be observed under and all along the northwest - south-

8. kép: Északnyugat–délkeleti irányú római út az „A” területen
 Fig. 8: Northwest-southeast running Roman road in territory “A”

9. kép: Többperiódusú épületmaradvány a „C” területről
 Fig. 9: Remains of a multi-period building in territory “C”

is – a telken végzett feltárás rövid beszámolóját lásd jelen kötet 259–261. oldalán), amelyek a 7 római láb széles vízvezetéknek esetleg a Vörösvári 103–105. telken talált másik, hasonló irányú vízvezeték pilléreként futó felépítményére utaltak.

A Kr. u. 3. század második feléhez az északnyugat–délkeleti út (8. kép) megújítása és két további építési periódus köthető (A, B, C területeken). Az egyik mélyebbre alapozott *opus spicatum* jellegű, a másik

east running road as well as in its environs on territories “A” and “B”. (for example, also on lot 103–105 Vörösvári Road beneath an extension of the same road – see the lower Roman period culture-bearing layer at 103–105 Vörösvári Road on pages 259–261). This layer marks the remains of the superstructure supported by pillars of the 7 Roman feet wide aqueduct or the other aqueduct running in the same direction at 103–105 Vörösvári Road.

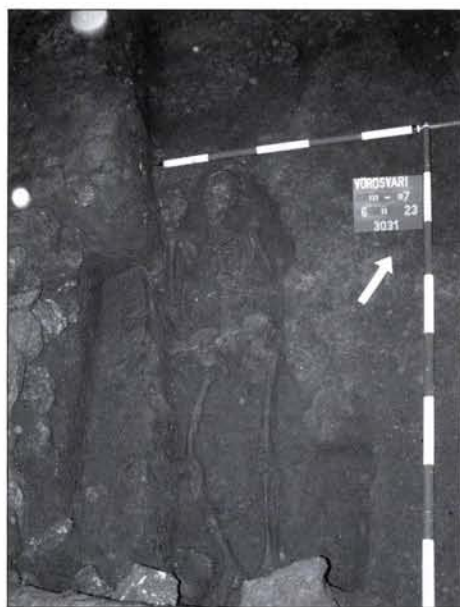
helyi forrásmészke felhasználásával, gyakran habarcsos kötéssel készült falalapozás, amelyhez korábbi épületek küszöbköveit is felhasználták. Később, a Kr. u. 4. század folyamán, ezeknek a falaknak az alapozásait használták fel az új épületekhez. A késő római falakat nagyobb kövekből, kötőanyag nélkül építették, a korábbi, keskenyebb (50-60 centiméter széles) alapok kiszélesítésével (70-80 centiméter széles), a feleslegessé vált épületmaradványokat, pedig visszabontották. Az északnyugat-délkeleti irányú út (A, B területeken), ebben az időszakban kapott új burkolatot. Ettől az úttól keletre (A, B területeken), azzal párhuzamosan futó árkot figyeltünk meg, amelyet az utak építését megelőző tereprendezés során töltöttek fel. Az árkot legalább egyszer megújították, ezt követően pedig természetes módon, a hegyről származó sárga kőzetlisztes agyaggal egy időszakra töltődött be, nem hosszantartó folyamat eredményeképp. Az utolsó, késő római korra keltezhető útréteg létesítésekor az ároknak már nincs nyoma, az út átfut felette.

A telék nyugati felében (A, B területen) az épületeket az útra tájolták, középső részében pedig (C területen) egy nagyobb, 3-4. századi épületegyüttes részletét tártuk fel. (9. kép)

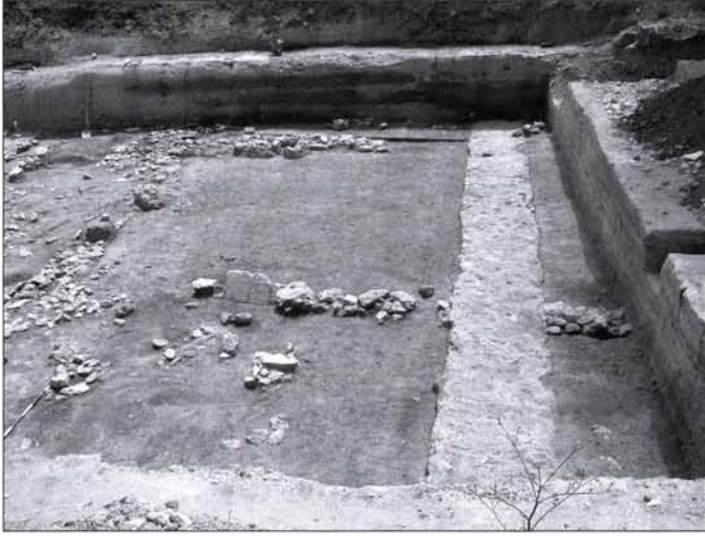
Az északi területrészen (B területen), az út 2-3. periódusa (Kr. u. 3. második fele – 4. század) a korábbi visszabontott északnyugat-délkeleti irányú vízvezeték (A, B területen) és a hozzáépített sárga köves falszakasz (B területen) felett húzódott keresztül.

A terület felhagyását jelezte az a két késő római temetkezés (C területen), amelynek egyikében a teljes épségben megőrződött csontváz (10. kép) jobb lába mellé szürke házikerámiát helyeztek és a

The reconstruction of the northwest-southeast running road (Fig. 8) and two more construction periods date from the second half of the AD 3rd century (territories A, B and C). One road has opus spicatum features and a deep foundation, while the other has a wall foundation made of local travertine, often bound with mortar, which also contained threshold stones from former buildings. The foundations of these buildings were used to construct new buildings in the AD 4th century. The late Roman walls were built from large stones without mortar while former narrower foundations (50-60 cm) were widened (70-80 cm). The superfluous building remains were pulled down. A new pavement was laid on the northwest-southeast running road (on territories A and B) in this period. A ditch ran in parallel to East of the northwest-southeast

10. kép: Késő római temetkezés a „C” területről
Fig. 10: Late Roman burial in territory “C”

11. kép: Késő római vízvezeték, környékén a korábbi római épületalapozásokkal („A” terület)

Fig. 11: Late Roman aqueduct with the foundations of Roman buildings around it (territory “A”)

sírt tegulákkal takarták. A másik, nagyobb lapkövekből épített temetkezés valószínűleg jelképes sír lehetett, csontváz és leletanyag nem került elő belőle.

A telek nyugati végében (az A terület nyugati határán és a B területen) került napvilágra az a 80 centiméter magas, 1-1,40 méter széles, alja felé szűkülő trapéz átmetszetű, északnyugat–délkeleti irányú, nyílegyenes kőfal, (11. kép) amelyben két szürke ikeresövezeték futott. (12. kép) Ezek a környező hegyekben vagy a környéken credő forrásból vizet szállítottak dél felé. A vízvezetéket földbe mélyítették, nem a felszínen futott. A feltárás során tisztítóaknát nem találtunk, ezért feltételezzük, hogy magát a forrást oly módon foglalták be, hogy semmiféle szennyeződés ne kerülhessen a csövekbe. A vezeték esése 44 méter távolságban 40 centiméter. A két, 33,7-34,8 centiméter hosszú, kerámiaelemekből álló vezetéket a fal aljába építették be, egymással párhuzamosan. Az elemeket egymásba csúsztatták, csatlakozásuknál meszet találtunk, belső átmérőjük 13 centiméter. A korábbi, Kr. u. 3. századi kőépü-

running road (territories A and B), which was filled in at the time of the landscaping preceding the construction of the road. The ditch was at renewed least once, but was finally filled-in naturally with a yellow rocky, powdery material washed down from the hill over a relatively short time. There was no trace of the ditch at the time of the construction of the last late Roman pavement. The road ran above it.

The buildings were aligned with the road in the western part of the lot (territories A and B), and a segment of a large building complex was unearthed dating from the AD 3rd-4th centuries in the center of the lot (territory C, Fig. 9).

The AD 2nd and 3rd century road phases (second half of the AD 3rd century – 4th century) ran over the previously pulled down northwest–southeast running aqueduct (territories A and B) and the attached stretch of wall made from yellow stones (territory B) found in the northern part of the lot (territory B).

Two late Roman burials (territory C) indicated that the territory had been

letek alapozásait a vízvezeték építése során átvágták. A Kr. u. 4. századi épület nem esett a vezeték nyomvonalába, mellette hasonló tájolással húzódott. A vízvezeték feletti réteg bontása során középkori leletanyag nem került elő. Használata azonban a Kr. u. 4. századtól egészen a középkorig feltételezhető, mivel a vezeték maradványait korábban, a teletől délre, a Vihar utca 22., Vörösvári út 44., Vörösvári út 93. és a Körte utca sarkánál, valamint a Kiscelli utcánál és a klarissza kolostornál (a Perc utcában) is megtalálták. (WELLNER 1973, 179–181; NAGY 1942, 363, 536; NAGY 1942, 536; NÉMETH 1976, 155; PÓCZY 1984, 19–20; BERTALAN 1973, 105)

A római kort követően, a környező vizek levezetésére, az elmoesarasodás megakadályozására az egész területet behálózó vízvezető árkokat létesítettek (A, B, C, D területeken). Egy részük párhuzamos a római épületekkel, más részük vágta a Kr. u. 3-4. századi épületalapozásokat. Ezek feltehetően az úgynevezett Rádl-árok elődjébe vezették a környékről összegyűjtött vizet. Az

abandoned. One of the graves contained a nearly intact skeleton. (Fig. 10) Grey household ceramics were placed beside the right foot of the deceased and the grave was covered with tegulae. The other burial was constructed from larger stone slabs. It must have been a symbolic grave since it contained neither a skeleton nor grave goods.

A straight 80 cm tall and 1-1.40 m wide northwest-southeast running wall with a trapezoid cross-section narrowing toward the base was found in the western end of the lot (on the western border of the area on territory B). (Fig. 11) Water was carried in two grey-colored twin pipes in the wall (Fig. 12) from a spring in the hills or the surroundings towards the south. The aqueduct ran below the ground not on the surface. No manhole was found during the excavation, so the spring must have been captured in a way that did not permit impurities to run into the pipes. The pipe sloped at an angle of 40 cm over 44 m. The two parallel pipes constructed from

12. kép: A késő római vízvezeték felépítményében vezetett kerámia-ikercsővek
Fig. 12: Twin ceramic pipes in the superstructure of the Late Roman aqueduct

13. kép: Középkori
útfelület az „A” területen
Fig. 13: Medieval road
surface in territory „A”

árkok betöltéséből római kő- és oszloptöredékek is kerültek elő, melyek feltehetően a környező épületekből származtak. Az árkok a telek keleti felében (C, D területeken), természetes módon töltődtek fel, aljukban gyakran homokréteg figyelhető meg. Később a terület újra elmosarasodott, amelyet a humuszrétegben jelentkező rozsdás elszíneződés igazolt.

A telek nyugati végében (A, B területeken), az ikeresöves vízvezeték től nyugatra, sárga agyagos, apróköves, többször megújított északnyugat–délkeleti irányú út mutatkozott, (13. kép) két oldalán vízlevezető árokkal (Kárpáti Zoltán véleménye alapján valószínűleg középkori lehetett). Az út egy szürke agyagos planírozáson ült, nem hozható összefüggésbe az ikeresöves vízvezetékkel, azzal nem egykorú és tájolásuk is eltérő. A sárgaköves út oldala mentén húzódó árok átlósan keresztelte a vízvezetékét, a Vörösvári út 103–105. telken pedig már az út alatt sejthető a vízvezeték nyomvonala. Az „A” területen megfigyelt, feltehetően a középkori sárgaköves úthoz hasonló jelleget, szintén északnyugat–délkeleti irányú,

33.7 – 34.8 cm long ceramic elements were placed in the bottom of the wall. The elements fitted into each other. Lime was found where the elements joined. The interior diameter of the pipes was 13 cm. The foundations of the earlier stone buildings from the AD 3rd century intersected where the aqueduct was constructed. The building was raised in the AD 4th century and stood beyond the path of the aqueduct but was oriented to it. No medieval finds were recovered during the excavation of the layer overlying the aqueduct. Nevertheless, it may have been used from the AD 4th century to the Middle Ages since the remains of the aqueduct were found at 22 Vihar Street, 44 Vörösvári Road, at the corner of 93 Vörösvári Road and Körte Street, at Kiscelli Street and at the Franciscan nunnery (Perc Street). (WELLNER 1973, 179–181; NAGY 1942, 363, 536; NAGY 1942, 536; NÉMETH 1976, 155; PÓCZY 1984, 19–20; BERTALAN 1973, 105)

After the Roman period, water ditches were dug everywhere in the territory to

apróköves felület jelentkezett a telek keleti végében, a „C” területen is. Valószínűleg ez az újabb apróköves felület szintén középkori útréteggént azonosítható. (Ennek feltárását Kárpáti Zoltán végezte.)

A telek délkeleti felét (D terület) az újkorban jelentős mennyiségű római kori leletanyaggal kevert földdel töltötték fel, amelyből számos falfestménytöredék is napvilágra került. (14. kép)

A katonaváros topográfiájának és vízhálózatának kutatásához jelentős, új adatokkal szolgált a telek feltárása. A Kr. u. 2. század második felében a mocsaras jellegű terület – a vízelvezetéseknek köszönhetően – megtelepedésre alkalmassá vált. Ebben az időszakban a telek még a város külterületének számított, és minden feltétel (agyag, víz, piacok/város közelsége) adott volt ipartelep létesítésére. Az első utat a műhelykörzethez igazítva, a kemencéknek megfelelően tájolták (kelet–nyugati irányba) (A terület).

A kemencékkel egy időben vagy még azt megelőzően létesítették a nagyobb

drain water coming from surrounding areas and to prevent the development of standing waters (territories A, B, C and D). Some of the ditches ran parallel to Roman buildings while others intersected the foundations of the 3rd-4th centuries AD. They probably carried the water drained from the surroundings to the predecessor of the so-called Rádl-ditch. The fills of the ditches contained Roman stone and column fragments as well which probably came from the nearby buildings. In the eastern part of the lot (territories C and D), the ditches were filled in naturally so that a layer of sand can often be observed on their bottoms. Later, the territory again became waterlogged as shown by rusty discolorations in the humus layer.

A repeatedly renewed northwest–southeast running surface, a road surface composed of yellow clay and rubble, appeared (Fig. 13) west of the aqueduct with twin pipes at the western end of the lot (territories A and B) with water channels on both sides (it may have been a medieval

14. kép: Római kori falfestménytöredék a területre planírozott, újkorral kevert rétegből
Fig. 14: Roman period fresco fragment from the leveling layer mixed with refuse from the Modern Period

kövekből épített vízvezetéket (A, B területeken), amelyhez később hozzáépítettek egy falszakaszt vagy javították azt. (B terület)

A Severus-kor gazdasági fellendülésével hozhatók kapcsolatba a további építkezések nyomai. A konjunktúra hatására a város terjeszkedett, határai bővültek. A korábbi ipartelep helyén új, kőalapozású lakóépületeket emeltek, új északnyugat–délkeleti irányú utat létesítettek a terület nyugati részében. (A, B területeken) Az építkezések új telekkitűzési koncepcióval hozhatók kapcsolatba. A területen mindenhol megtalálható a Kr. u. 3. századi planírozási réteg (vö. Vörösvári út 103–105. telek alsó római kori kultúrréteg). Ezt követően, a Kr. u. 3. század közepén, a korábbi épületeket átépítették (A, C területeken), a falak egy részét visszabontották, más alapozásokra pedig ráépítettek. Az építési fázisokkal párhuzamosan az északnyugat–délkeleti irányú (A, B területeken), a legiótábor nyugati kapujából kivezető utat is megújították és keletre helyezték.

A Kr. u. 4. században a korábbi, Kr. u. 3. századi házalapozások felhasználásával új épületeket emeltek és az említett északnyugat–délkeleti irányú utat ismét megújították. A 3. századi épületek alapozásainak átvágásával ebben az időszakban létesítették az ikeresöves vízvezetéket is. (Az út keleti oldala mentén meglévő Kr. u. 4. századi épületomladék és a római út a telektől délre, a Vörösvári út 103–105. területén is megfigyelhető a Kr. u. 3. századi planírozási réteg felett.) A terület felhagyását a *tegulákkal* takart és kőlapokkal bélelt késő római sírok jelezték. (C terület)

A katonaváros északnyugati negyedét az eddig jelentős számban előkerült kőem-

road according to Zoltán Kárpáti). The road was established on a grey clayey leveled surface. It cannot be linked with the twin pipe aqueduct since they were not coeval and had different orientations. The ditch running along the road built from yellow stones intersected diagonally the aqueduct, while on lot 103–105 Vörösvári Road, the path of the aqueduct seems to have run under the road. Another northwest–southeast running rubble surface similar to the likely medieval road built from yellow stones on territory “A” appeared in the eastern part of the lot, on territory “C”. This rubble surface probably also represents the remains of a medieval road layer (excavation by Zoltán Kárpáti).

In the Modern period, the southeastern part of the lot (territory D) was filled in with earth mixed with a significant number of Roman finds, including many fresco fragments. (Fig. 14)

The excavation of the lot has contributed significant new data to research on the topography and water systems in the Military Town. The waterlogged territory became suitable for settlement as a consequence of the drainage work in the area in the second half of the AD 2nd century. In this period, the area lay on the outskirts of the town with every condition needed for the establishment of an industrial district (clay, water, proximity of markets/town). The first road was fit to the industrial district and oriented to the kilns (running in an east–west direction, territory A).

The aqueduct made from large stones was established at the same time as the kilns or even earlier (territories A and B). Later, a stretch of wall was added to it or it was repaired (territory B).

lékek tükrében szentélykörzetnek tartják, amely a 3. század folyamán élte virágkorát. (PÓCZY 1983, 263–267) Ennek keleti folytatásaként az északkeleti terület funkcióját, reprezentatív épületei miatt, közigazgatási negyedként határozták meg. (PÓCZY 1983, 271; PÓCZY 1994, 224–230; NÉMETH 2005, 117–123) A jelenlegi ásátások alapján a 3–4. századi katonaváros északnyugati határa a telektől északabbra húzódott, feltehetően a Bécsi út – Vörösvári út találkozásának környékén keresendő. A feltárás során sajnos már csak épületalpozások maradtak meg, amelyek alapján nem lehet messzemenő következtetéseket levonni a környéken élő lakosság vagyoni helyzetét illetően, azonban az épületek kiterjedését tekintve igazolni látszik a gazdag, előkelő negyed északnyugati irányba való folytatódása. Nemcsak az út menti sávot (A, B területeken), hanem az úttól távolabb, kelet felé, a terület középső részét (C, D területeken) is beépítették. A nagyobb épületegyüttesnél (C, D területeken) ugyanazokat az építési fázisokat figyeltük meg, mint az útra tájolt épületek esetében. A régió szentélykörzet funkcióját illetően új információk nem kerültek elő.

Az ásátások során a telek nyugati részében előkerült, összefüggő régészeti jelenségeket a KÖH megtartandó emlékként kezelte és nem engedte azok elbontását, ezért az új épület két nyugati szárnyát (A–B területeket) az emlékek védelmében át kell tervezni. Ugyanakkor hozzájárult, hogy telek keleti felében napvilágra került (C, D területeken), kevésbé jó megtartású emlékek a kivitelezés megvalósítása érdekében, elbontásra kerüljenek.

Kirchhof Anita

Traces of subsequent constructions can be linked with the economic boom in the Severus period when the town expanded and its borders broadened. New residential buildings with stone foundations replaced the former industrial district and a new (Roman) northwest–southeast running road was built in the western part of the territory (territories A and B). These constructions are linked to a new concept, a new allotment of plots of land. The leveling layer from the AD 3rd century can be found everywhere in the territory. At that time, the older buildings were reconstructed in the middle of the AD 3rd century (on territories A and C), a few walls were pulled down, while in other places new walls were built on top of the old foundations. In parallel to the construction phases, the Roman northwest–southeast running road (territories A and B) was also renewed, shifting farther to the east. The Roman road ran parallel to the road that left the western gate of the legionary fortress. It was built in the AD 3rd century and was renewed at least once in the same century. In the 4th century AD, new buildings were erected on the old foundations from the AD 3rd century and the Roman northwest–southeast running road was renewed once again. The aqueduct with twin pipes was established in this period. It intersected the foundations of the AD 3rd century buildings (the construction debris of the 4th century observed along the eastern side of the road can also be observed south of the lot on the territory at 103–105 Vörösvári Road above the leveling layer from the AD 3rd century). The presence of late Roman graves covered with tegulae and lined with stone slabs indicated that the territory was finally abandoned (territory C).

Irodalom/References:

BERTALAN 1973 – Bertalan Vilmosné: Adatok Óbuda középkori helyrajzához. *BudRég* 23 (1973) 99–112.

MADARASSY 1995 – Madarassy O.: Római kori beépítettség kutatása az aquincumi katonaváros északnyugati határán. *AqFüz* 1 (1995) 35–37.

MADARASSY 2000 – Madarassy O.: Régészeti kutatások az aquincumi katonaváros területén. *AqFüz* 6 (2000) 46–55.

MADARASSY 2003 – Madarassy O.: Die canabae legionis. In: *Forschungen in Aquincum 1969-2002. Aquincum Nostrum II.2.* (2003) 101–111.

NAGY 1931 – Nagy L.: Az óbudai keresztény cella trichora a Raktár utcában. Budapest, 1931

NAGY 1942 – Nagy L.: Topográfia. In: *Budapest Története az ókorban II.*, Budapest, 1942

NÉMETH 1976 – Németh M.: Római kori lakóház és vízvezeték az aquincumi canabae-ban. *BudRég* 24 (1976) 153–161.

NÉMETH 2005 – Németh, M.: Epigraphische Angaben zur Topographie des Legionslagers und der Militärstadt von Aquincum. In: *Die norisch-pannonischen Städte und das römische Heer im Lichte der neuesten archäologischen Forschungen. Aquincum Nostrum II. 3.*, Budapest, 2005, 113–132.

PÓCZY 1983 – Póczy K.: Az aquincumi katonaváros utcahálózata és fontosabb épületei a II. és a III. században. *ArchÉrt* 110 (1983) 252–273.

PÓCZY 1984 – Póczy K.: Aquincum-castra, canabae, colonia. *BudRég* 25 (1984) 15–34.

TOPÁL 1993 – Topál J.: Roman cemeteries of Aquincum, Pannonia. The

Based on the presence of numerous stone monuments recovered to date, the northwestern quarter of the Military Town has been described as a shrine district, which flourished in the AD 3rd century. (PÓCZY 1983, 263–267) The northeastern area has been identified as functioning later as an administrative district because of the representative buildings that stood there. (PÓCZY 1983, 271; PÓCZY 1994, 224–230; NÉMETH 2005, 117–123) Our excavations have shown that the northwestern border of the Military Town was lay farther to the north in the AD 3rd and 4th centuries, probably where Bécsi Road runs into Vörösvári Road. Regrettably, only the foundations of the buildings came to light during the excavations. These remains are not sufficient to allow conclusions to be drawn concerning the financial status of the population living in this area. The size of the buildings, however, suggests that the elite district continued in a northwestern direction. The buildings occupied not only the zone along the road (territories A and B) but also the central part of the territory farther to the east (territories C and D). The same construction phases could be observed in the larger building complexes (territories C and D) as in the buildings aligned with the road. No new information was recovered concerning the shrine district function of the area.

The Cultural Heritage Office decided that the coherent archaeological phenomena in the western part of the lot should be preserved and prohibited their demolition. Thus, new designs had to be prepared for two western wings of the new buildings (territories A and B) that incorporated preservation of the monuments. The CHO gave their consent to the demo-

Western Cemetery. Bécsi road I. Aquincum Nostrum. Budapest, 1993

TOPÁL 2003 – Topál J.: Roman cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery. Bécsi road II. Aquincum Nostrum. Budapest, 2003

TÓTH-KÁRPÁTI 2004 – Tóth A. – Kárpáti Z.: Budapest, III. ker., Hunor utca 56–58. (Hrsz.: 18765/1, 18 767) *Aqfűz* 10 (2004) 5., 181.

WELLNER 1973 – Wellner I.: Az aquincumi katonaváros nyugat–keleti irányú vízvezetékrendszere. *BudRég* 23 (1973) 179–186.

ZSIDI 2004 – Zsidi P.: Aquincum topográfiája. *Specimina Nova* 18 (2004) 167–226.

lition of more poorly preserved structures in the eastern part of the lot (territories C and D) to enable the implementation of the development work.

Anita Kirchhof